

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 159.923.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.1/19>**Зубіашвілі І. К.**<https://orcid.org/0000-0003-3642-8159>Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України**Лавренко О. В.**<https://orcid.org/0000-0002-9943-9536>Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена емпіричному дослідженню психологічних особливостей розвитку підприємницької компетентності студентської молоді, що є актуальною проблемою для сучасного суспільства, якому потрібні фахівці, здатні до прояву підприємницьких якостей. Підкреслюється, що на основі теоретичного дослідження визначено підприємницьку компетентність студента як універсальну характеристику сукупності особистісних, соціальних та ділових якостей, якими має володіти будь-яка сучасна людина, і яка включає сформованість інтегративної сукупності морально-ціннісного, когнітивно-афективного та діяльнісного компонентів, що передбачають якості особистості, потрібні майбутньому фахівцю для успішного функціонування, вирішення нестандартних професійних завдань. Визначено, що морально-ціннісний показник є найважливішим для нашого дослідження та характеризується особливістю впливу педагога на студента, полягає в актуалізації позитивних особистісних якостей учнів та у перекладі цих якостей з категорії бажаних у реальні. Узагальнюючи отримані дані за показниками, що входять до морально-ціннісного критерію сформованості підприємницької компетентності студентів, зазначено, що значна частина студентів (68%) на етапі констатувального експерименту показала базовий рівень. Як вимірник критерію громадянськості та патріотизму, застосовувалася методика «Тест на громадянськість і патріотизм» (І. Зубіашвілі. О. Лавренко), в якій надано визначення ключових позицій. Визначено, що у студентів переважають базовий та підвищений рівні сформованості громадянськості, патріотизму та правової культури. Для визначення рівня сформованості когнітивно-афективного критерію підприємницької компетентності студентів проводилися вимірювання за такими показниками: самоаналіз, лідерство, наявність особистісно-ділових якостей, робота в бізнес-команді за допомогою методики «Лідер» (модифікація О. Кокуна). Для дослідження діялісно-практичного критерію було застосовано методика «Оцінка рівня комунікабельності» (модифікація О. Кокуна). Результати дослідження емпіричних даних за допомогою комплексу підібраних методик підтвердили актуальність досліджуваної теми.

Ключові слова: емпіричне дослідження, підприємницька компетентність, студенти, структурні компоненти, методики.

Постановка проблеми. У сучасних динамічних соціально-економічних умовах суспільству потрібні фахівці, які не тільки володіють досконало професійною майстерністю, а й здатні до прояву таких підприємницьких якостей,

як самостійне прийняття рішень із прогнозування можливих наслідків, готовність до співробітництва, мобільність, динамізм, конструктивність мислення, розвинене почуття відповідальності за свою долю та долю своєї країни.

© Зубіашвілі І. К., Лавренко О. В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

У країнах із розвинутою економікою підприємці становлять основу середнього класу, що є гарантом соціальної та політичної стабільності суспільства. Тому розвиток підприємництва – стратегічний пріоритет сучасної України на довгострокову перспективу.

Аналіз наукових джерел дозволив встановити, що для розвитку сучасної економіки потрібно підготувати фахівців із новими особистісно-діловими якостями, які дозволять випускникам професійних освітніх організацій впевнено почуватися при вступі в підприємницькі відносини, грамотно і креативно вирішувати підприємницькі завдання. Але, як показує аналіз реальної практики, цей процес утруднюється соціальним настроєм молоді (не готові йти на ризик, підприємництво сприймається як подолання труднощів), традиційним змістом освіти (формуються основи знань, але не поведінкові компетенції та конструкти), різними стартовими умовами (недостатня чи відсутня матеріальна база)

На основі вищевикладеного зроблено висновки про необхідність включення до процесу підготовки фахівців в установах середньої професійної та вищої освіти формування підприємницької компетентності, що сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності на ринку праці та забезпечення економіки країни потрібними кадрами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною базою дослідження є наукові праці як класиків, так і сучасних дослідників. Теоретичні та прикладні аспекти підприємництва, економічної діяльності, розвитку ділових якостей особистості та формування підприємницької компетентності, її сутності та особливості у західній і вітчизняній науці аналізувалися у роботах М. Вебера [1], В. Зомбарта [12], Й. Шумпетера [11], Л. Карамушки і Н. Худякової [3], О. Креденцер [5], І. Гой і Т. Смелянської [2], у яких розкривалися окремі теоретичні аспекти формування підприємницької компетентності особистості. Д. Аудстреч [9] розкрив особливості підприємницької економіки в умовах капіталізму та демократії у ХХІ столітті. А. Каррі і М. Мартін [10] вивчали вплив підприємництва на економічне зростання у суспільстві.

Водночас аналіз освітньої практики в Україні свідчить про недостатній рівень розвитку проблеми формування підприємницької компетентності та уваги до цієї проблеми в теорії та практиці виховання, у зв'язку з чим зростає теоретична та практична значимість вивчення досвіду розвинених країн. Українська педагогіка і школа

потребують розробки та впровадження оптимальних технологій формування підприємницьких компетенцій у підростаючих поколіннях.

Постановка завдання. Дослідити соціально-психологічні особливості підприємницької компетентності студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. На основі теоретичного дослідження визначено підприємницьку компетентність студента як універсальну характеристику сукупності особистісних, соціальних та ділових якостей, якими має володіти будь-яка сучасна людина, і яка включає сформованість інтегративної сукупності *морально-ціннісного* (відповідальність, активна громадянська та патріотична позиція), *когнітивно-афективного* (знання про можливості та переваги підприємницької діяльності, конструктивне та креативне мислення, мотивація та включеність до бізнес-процесів) та *діяльнісного* (наявність у учнів, навичок організації та управління власною справою) компонентів, що передбачають якості особистості, потрібні майбутньому спеціалісту для успішного функціонування, вирішення нестандартних професійних завдань. Це поняття є відкритим і гнучким, тобто може розширюватися, доповнюватися, модернізуватися на основі зовнішніх і внутрішніх умов, що змінюються.

Визначено, що *морально-ціннісний компонент* є найважливішим для нашого дослідження та характеризується особливістю впливу педагога на студента, полягає в актуалізації позитивних особистісних якостей учнів та у перекладі цих якостей з категорії бажаних у реальні. Орієнтуючи учнів на морально-ціннісні якості, педагог сприяє більш успішній реалізації основної мети освіти – формуванню цілісної особистості на основі фундаментального світогляду, що визначає основні її життєві позиції, переконання, принципи, ідеали, норми, цінності.

Керуючись вищевикладеним, було виокремлено такі показники (індикатори) *морально-ціннісного компоненту*: соціальна відповідальність, громадянська відповідальність; громадянська активність; правова культура; мотиваційний профіль.

Науково-дослідницька робота проводилась упродовж 2025 року. У загальну вибірку ввійшли 150 студентів вищих навчальних закладів, з яких – 80 дівчат і 70 юнаків. Дослідження проводилось за допомогою таких методик.

«Шкала соціальної відповідальності» (Л. Берковіц і К. Лутгерман) (адаптація С. Костюк) [6] дозволила дослідити наявність

чи відсутність у студентів якостей, що характеризують їх як соціально відповідальних особистостей, тобто мають схильність поводитися відповідно до інтересів інших людей, суспільства в цілому. Соціальна відповідальність несе в собі моральне регулювання лише в тому випадку, якщо є стимулом для подальшого розвитку добрих, моральних мотивів, визначає рівень особистісної саморегуляції та підпорядкування суспільним нормам і державним законам.

Інтерпретація рівня соціальної відповідальності відповідає інтерпретації локусу контролю. У його основі лежить розрізнення двох локусів контролю – інтернального та екстернального і, відповідно, двох типів людей – інтерналів та екстерналів.

Інтернальний тип характеризується тим, що людина вважає події, що відбуваються з нею, залежать насамперед від її особистісних якостей (компетентності, цілеспрямованості, рівня здібностей тощо) і є закономірними наслідками її власної діяльності. В цьому випадку відмітимо наявність таких якостей, як здатність до співпереживання, чуйність, наявність вольових якостей, старанності, стійкості, витримки, сміливості. Високі значення за шкалою мають на увазі ідейну визначеність, суспільну сутність, міру включеності особистості до системи суспільних відносин, схильність особистості дотримуватись у своїй поведінці загальноприйнятих соціальних норм суспільства, виконання рольових обов'язків та здатність особистості дати відповідь за свої дії.

Екстернальний тип людини переконаний, що його успіхи та невдачі залежать передусім від зовнішніх обставин – умов довкілля, дій інших людей, випадковості, везіння чи невдачі та ін.

При обробці результатів відповідей на 10 питань із застосуванням семибальної шкали значення мають такі показники:

базовий рівень – 10–30 балів; підвищений рівень – 31–50 балів; високий рівень – 51–70 балів. Згідно з підрахунком, 40% студентів показали базовий рівень сформованості соціальної свідомості та лише 28% високий (таблиця 1).

Студенти, які брали участь у тестуванні, показали, що у них у більшості випадків не сформовано усвідомлення своєї значущості у соціальному плані.

Як вимірник критерію громадянськості та патріотизму, застосовувалася «Анкета (громадянськість і патріотизм)» (І. Зубіашвілі, О. Лавренко) (пілотне тестування), в якій надано визначення ключових позицій.

Анкета складається з 30 питань, за допомогою яких визначається сформованість у студентів уявлень про свої права та обов'язки як громадян країни. Включено також питання про політику, історію, культуру, знання Конституції, які спрямовані на виявлення емоційного зв'язку студентів зі своєю країною, вираженої в готовності служити на благо батьківщини, суспільства, якою б сферою не була визначена їхня майбутня діяльність. У анкеті відображається оцінка поваги до себе через повагу до оточуючих

Згідно з інструкцією до анкети, від 0 до 15 балів – базовий рівень, від 16 до 25 – підвищений, від 26 до 30 – високий рівень.

Відповідно студенти мають такі показники – переважають базовий та підвищений (таблиця 2).

Цей факт доводить, що рівень громадянськості та патріотизму у студентів потребує коригування під час експерименту.

Застосування «Діагностики мотиваційної структури особистості» (В. С. Мільмана) (адаптація Н. В. Підбуцької) [8] дозволило виявити такі стійкі тенденції у студентів, як прагнення до спілкування, наявність життєзабезпечених чинників, забезпечення комфорту та соціального статусу.

Таблиця 1

Сформованість усвідомлення соціальної відповідальності у студентів (у %)

Рівні сформованості		
Базовий	Підвищений	Високий
40%	32%	28%

Таблиця 2

Сформованість громадянськості, патріотизму та правової культури у студентів (у %)

Рівні сформованості								
Громадянської відповідальності ответственности			Громадянської активності			Правової культури		
Базовий	Підвищений	Високий	Базовий	Підвищений	Високий	Базовий	Підвищений	Високий
24%	40%	36%	36%	48%	16%	76%	12%	12%

Узагальнюючи отримані дані за показниками, що входять до морально-ціннісного критерію сформованості підприємницької компетентності студентів, зазначимо, що значна частина студентів (68%) на етапі констатувального експерименту показала базовий рівень. Лише 12% респондентів виявили сформованість морально-ціннісного критерію на високому рівні.

Для визначення рівня сформованості **когнітивно-афективного** компоненту підприємницької компетентності студентів проводилися вимірювання за такими показниками: самоаналіз, лідерство, наявність особистісно-ділових якостей, робота в бізнес-команді за допомогою методики «Я – Лідер» (адаптація О. М. Кокуна) [4, с. 54]. До основних рис характеру лідера автор відносить: контроль за поведінкою та емоціями; позитивне бачення; стійкість до стресів; готовність до змін; впевненість у успіху; чіткість у виразі думок; готовність до подолання труднощів; вміння грамотно розпоряджатися часом; здатність до переконання; вміння вести конструктивний діалог.

Тест складається з 50 питань, відповіді на які передбачають 2 варіанти – «так» чи «ні». Висновки за результатами тесту поділяються на 4 варіанти: якості лідера виражені слабо, середньо, сильно або ця людина схильна до диктату.

Тест показав, що більшість студентів мають слабкий та середній рівень лідерства, лише 4% студентів показали яскраво виражені лідерські якості, студентів із диктаторськими нахилами не виявлено (таблиця 3).

У ході дослідження було створено «**Опитувальник для визначення особистісних, ділових та якостей, необхідних для успішної роботи у бізнес-команді**» (І. Зубіашвілі, Т. Мельничук) (пілотне тестування). На основі опитування було виокремлено та відібрано найбільш значущі та суттєві якості, наявність яких допоможе студенту успішно себе реалізувати як підприємця.

Опитувальник буде корисним студентам для самооцінки. Опитувальник складається з 3-х блоків:

1. Особистісні якості суб'єкта, необхідні йому для успішної реалізації себе як підприємця, в кількості 38, які потрібно проранжувати за значимістю від 1 до 10.

2. Ділові якості суб'єкта, необхідні йому для успішної реалізації себе як підприємця, у кількості 25, які потрібно проранжувати за значимістю від 1 до 10.

3. Якості, потрібні суб'єкту для успішної роботи у бізнес-команді, у кількості 15, які потрібно проранжувати за значимістю від 1 до 10.

За фактом опитування змогли визначитись із особистісними якостями підприємця 40% студентів, з діловими якостями – 32% студентів, з якостями, необхідними для роботи у бізнес-команді – 24% студентів.

Показники, отримані за цією методикою дають підстави говорити про недостатнє розуміння студентами образу підприємця. Вони фрагментарно оцінюють особистість бізнесмена, наділену характерними навичками (таблиця 4).

Для дослідження **діяльнісно-практичного компоненту** було застосовано методику «**Оцінка рівня комунікабельності**» (адаптація О. М. Кокуна) [4, с. 101]. Цей тест оцінював загальний рівень комунікабельності студента. Згідно отриманих результатів за цією методикою отримано такі дані (таблиця 5).

Результати опитування показали, що в групі присутні студенти, які мають проблеми із комунікабельністю, потребують коригування своєї комунікабельності.

Висновки. Отже, наведені результати дослідження емпіричних даних щодо комплексу підібраних методик підтверджують актуальність досліджуваної теми.

На основі проведеного науково-теоретичного аналізу визначено поняття «підприємницька

Таблиця 3

Схильність студентів бути лідерами (у %)

Рівні	Базовий рівень	Підвищений рівень	Високий рівень	Диктатор
Експериментальна група	68%	28%	4%	0

Таблиця 4

Знання студентами особистісних, ділових і якостей, потрібних для роботи в бізнес-команді (у %)

Експериментальна група			
Рівні	Базовий	Підвищений	Високий
Особистісні якості	20%	40%	40%
Ділові якості	28%	40%	32%
Робота в бізнес-команді	36%	40%	24%

Показники рівня комунікабельності студентів (у %)

Експериментальна група	
1. Явно некомунікабельний	0%
2. Замкнутий, небалакучий, який віддає перевагу самотності, у якошо мало друзів	12%
3. Певною мірою товариський і в незнайомій обстановці почувається цілком упевнено	20%
4. Досить комунікабельний, допитливий, вміє слухати та спілкуватися	60%
5. Надкомунікабельний	8%
6. Комунікабельність б'є ключем	0%
7. Ромунікабельність носить хворобливий характер	0%

компетенція студента» як укрупненої універсальної характеристики сукупності особистісних та ділових якостей, якими має володіти будь-яка сучасна людина, незалежно від того, буде вона підприємцем чи ні. Включає сформованість інтегративної сукупності *морально-ціннісного* (відповідальність, активна громадянська та патріотична позиція), *когнітивно-афективного* (знань про можливості та переваги підприємницької діяльності, конструктивне та креативне мислення, мотивація та включеність до бізнес-процесів) та *діяльнісно-практичного* (наявність у навичок організації, що навчаються, та управління власною справою) *компонентів*, необхідних майбутньому спеціалісту для успішного функціонування, вирішення нестандартних професійних завдань.

Виявлено протиріччя між зростаючими в економіці потребами у сучасних кадрах з підприємницькими якостями та низьким рівнем осмислення особливостей структури та змісту

підприємницької компетентності, що формується у випускника закладу вищої освіти.

Виявлена проблема має особливе значення, тому що сучасна молодь бачить свою майбутню трудову діяльність у формі фрилансingu та самозайнятості. Ця тенденція буде позитивною при реалізації її у економіко-правовому ключі та після проходження тренінгів, які допоможуть зняти страх перед підприємництвом. Тому перед освітньою організацією стоїть завдання сформувати у студента правильний вектор цієї діяльності.

Результати дослідження емпіричних даних за допомогою комплексу підібраних методик виявили такі показники. Низький рівень показників став чинником мотивації до проведення формуального експерименту та розробки методичного посібника з метою розвитку підприємницької компетентності студентської молоді.

Перспективою подальшого дослідження є створення програми, спрямованої на розвиток підприємницької компетентності студентської молоді.

Список літератури:

1. Вебер Макс. Господарство і суспільство; пер. з нім. М. Кушнір. Київ : Всесвіт, 2013. 420 с.
2. Гой І. В., Смелянська Т. П. Підприємництво: навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 368 с.
3. Карамушка Л. М., Худякова Н. Ю. Мотивація підприємницької діяльності : монографія. Київ – Львів, 2011. 208 с.
4. Коқун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О. Психодіагностика лідерських якостей військовослужбовців : метод. посіб. Київ : ТОВ «7БЦ», 2023. 171 с.
5. Креденцер О. В. Психологія розвитку підприємницької активності персоналу освітніх організацій : монографія. Київ : Логос, 2019. 320 с.
6. Костюк Софія. Діагностика соціальної відповідальності особи: адаптація опитувальника PSR. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2024. Вип. 19. С. 102–115.
7. Москаленко В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 340 с.
8. Підбуцька Н. В. Психологічні особливості структури мотиваційної сфери студентів технічних спеціальностей. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/78065aff-8d33-4d44-8605-54dec8d6cc7b/content>
9. Audretsch D. Sustaining innovation and growth: Public policy support for entrepreneurship. *Industry and Innovation*, 11 (3), 2004. P. 167–91.
10. Carree M., Martin A. The Impact of Entrepreneurship on Economic Growth. *Handbook of Entrepreneurship Research*, 2010. P. 557–594.
11. Schumpeter J. Theory of Economic Development. Capitalism, Socialism and Democracy, 1950. 466 p.
12. Sombart V. Noo-Soziologie. Berlin : Duncker & Humblot, 2001.

Zubiashvili I. K., Lavrenko O. V. EMPIRICAL RESEARCH OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE OF YOUTH STUDENTS

The article is devoted to an empirical study of the psychological features of the development of entrepreneurial competence of young students, which is a relevant problem for modern society, which needs specialists capable of demonstrating entrepreneurial qualities. It is emphasized that, based on theoretical research, the entrepreneurial competence of a student has been defined as a universal characteristic of a set of personal, social and business qualities, which any modern person should possess, and which includes the formation of an integrative set of moral-value, cognitive-affective and activity components that provide the personality qualities necessary for a future specialist to successfully function and solve non-standard professional tasks. It was determined that the moral and value indicator is the most important for our study and is characterized by the peculiarity of the teacher's influence on the student, consisting in the actualization of positive personal qualities of students and in the translation of these qualities from the category of desired into real ones. Summarizing the obtained data according to the indicators included in the moral and value criterion of the formation of students' entrepreneurial competence, it is noted that a significant part of the students (68%) showed a basic level at the stage of the ascertaining experiment. As a measure of the criterion of citizenship and patriotism, the "Citizenship and Patriotism Test" methodology (I. Zubiashvili. O. Lavrenko) was used, which provides definitions of key positions. It was determined that students have a predominant basic and advanced level of citizenship, patriotism, and legal culture. To determine the level of formation of the cognitive-affective criterion of entrepreneurial competence of students, measurements were carried out according to the following indicators: introspection, leadership, presence of personal and business qualities, work in a business team using the "Leader" methodology (modified by O. Kokun). To study the activity-practical criterion, the methodology "Assessment of the level of sociability" (modified by O. Kokun) was applied. The results of the study of empirical data using a complex of selected methods confirmed the relevance of the topic under study.

Key words: *empirical research, entrepreneurial competence, students, structural components, methods.*

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026